

ЩАСТЯ ЯК ІНТЕГРАТИВНА ЦИВІЛІЗАЦІЙНА ЦІННІСТЬ

На основі аналізу основних монографій і статей суспільствознавців різних країн світу в статті досліджена парадигма щастя як нова ціннісна наукова категорія. Розглянуто дві цивілізації – Північноєвропейську (Скандинавську) та Латиноамериканську – і проведено компаративний аналіз їхніх пошуків найвищої ефективності людського життя та найбільшої його цінності – щастя.

Ключові слова: щастя, цінність, цивілізація, «хіге», Північноєвропейська (Скандинавська) цивілізація, Латиноамериканська цивілізація.

Зернецкая О. В. Счастье как интегративная цивилизационная ценность.

На основе анализа основных монографий и статей обществоведов разных стран мира в статье исследуется парадигма счастья как новая ценностная научная категория. Рассмотрено две цивилизации – Северноевропейскую (Скандинавскую) и Латиноамериканскую – и проведен компаративный анализ их поисков наивысшей эффективности человеческой жизни и наибольшей ее ценности – счастья.

Ключевые слова: счастье, ценность, цивилизация, «хигге», Северноевропейская (Скандинавская) цивилизация, Латиноамериканская цивилизация.

Olga Zernetska. Happiness as an integrative civilization value. The article investigates the paradigm of happiness as a new integrative civilization value based on the analyses of the main scientific monographies and articles. Two civilizations have been analyzed: Northwestern (Scandinavian) and Latin American. Comparative analyses has been provided of their searches of the highest effectiveness of peoples' life and their biggest value that is happiness.

Keywords: happiness, value, civilization, «hugge», Northwestern civilization, Latin America civilization.

Що таке щастя? І чи можна його оцінювати? Всі ми пам'ятаємо фільм Станіслава Ростоцького «Доживемо до понеділка» (1968), де учень дев'ятого класу щиро і широко написав у творі про щастя: «Щастя – це коли тебе розуміють». А що таке розуміння? Це спілкування, комунікація, це те, що люди більш усього цінують, і те, чим займається наука герменевтика і такі видатні вчені, як її засновник німецький філософ Мартін Гайдеггер.

Більшість людей погоджується, що суспільства, в яких вони живуть, повинні сприяти щастю своїх громадян. Водночас більшість людей думає, що щастя – це така річ, яку не можна обрахувати, це щось приватне, індивідуальне. Адже до нього люди прагнуть самостійно, і воно не може бути справою національної політики. Щастя розглядається як щось туманне для того, аби слугувати критерієм національних цілей, тим більше – ставати наріжним каменем національної політики. Таким був традиційний погляд, але він дуже швидко змінився.

У червні 2011 р. на Генеральній Асамблеї ООН було прийнято резолюцію, яка закликала країни-члени ООН оцінювати щастя свого народу і отримані дані використовувати як важливий орієнтир подальшої політики держави. 2 квітня 2012 р. відбулося перше засідання ООН на тему: «Щастя і благополуччя: визначення нової економічної парадигми» під головуванням прем'єр-міністра Бутану Джигме Тамлей. Бутан – перша і поки що єдина держава в світі, яка основним показником свого розвитку офіційно визначила валове національне щастя замість валового внутрішнього продукту.

Сьогодні ціле покоління економістів, соціологів, психологів, істориків та вчених інших наук у своїх роботах інтенсивно розробляють різні аспекти нової дисципліни, яку можна назвати наукою про щастя. Відомий англійський економіст Річард Лейард так і назвав свою монографію: «Щастя: уроки нової науки» (2010). Він вважає, що не обов'язково прирівнювати щастя суспільства до його рівня доходів. Його праці про безробіття й нерівність заклали підґрунтя британської політики в галузі боротьби з безробіттям. Лейард є засновником Центру економічного розвитку при Лондонській школі економіки, з 2000 р. він – член Палати лордів. В його дослідженні щастя використовуються наукові дані таких наук, як психологія, нейрологія, економіка, соціологія і філософія [1]. Праця іншого всесвітньо відомого швейцарського економіста Бруно Фрея «Щастя. Революція в економіці» (2007) [2] – приклад того, як сучасний вчений може бути найвідкритішим до інтердисциплінарних досліджень. Він був серед перших, хто застосував

до вивчення економіки аналіз мистецтва, нагород, мотивацій і щастя.

Треба відзначити, що сучасні дослідження (з 2004 по 2015 рр.) про щастя з економічної точки зору, а також із соціально-економічної – найбільш вагома складова в його вивченні. Це статті таких науковців, як М. Біндер і А. Коуд [3], Д. Бленчфлауер і Е. Освальд [4], Ф. Л. Бут і Дж. С. ван Ауерс [5], Д. Ж. Кемпбелл і Дж. Ф. Коуко [6], В. Чанг [7], С. Д'Амброзіо і Дж. Р. Фрік [8], Д. Кейнеман і А. Б. Крюгер [9], Е. Ментзакіс і М. Монро [10] та багато інших.

Далай-лама виклав свої релігійно-філософські погляди на природу щастя у книзі «Відкрите серце» (2006) [11]. Деніел Гілберт – професор психології Гарвардського університету – опублікував книгу «Перечеплюючись за щастя» (2017) [12], яка видана багатьма мовами світу. Вона вчить своїх читачів на безлічі оригінальних прикладів жити не в майбутньому і не в минулому, а саме сьогодні.

Соціологи, соціальні психологи, психологи, нейропсихологи, психіатри теж займаються вивченням щастя. Про це свідчать їх численні статті у таких рейтингових журналах, як «Journal of Personality and Social Psychology», «Social Indicators Research», «Personality and Individual Differences», «The American Psychologist», «European Psychologist», «Canadian Journal of Behavioral Sciences», «British Journal of Psychiatry».

Окремо треба відзначити «Journal of Happiness Studies» (2000). Його директором-засновником став шведський соціолог, піонер у науковому вивченні щастя у сенсі суб'єктивної радості життя та світовий авторитет у цьому питанні Рут Венховен. Його твори, присвячені соціальним умовам для щастя, коли він видав їх, працюючи в Університеті Еразмуса в Роттердамі в Нідерландах, зробили великий внесок у поновлення інтересу до щастя як до мети публічної політики. Він показав, що щастя може бути використано в якості надійного інструменту вимірювання прогресу суспільства. Це стало одним із джерел натхнення для ООН у прийнятті щастя як холистичного напрямку розвитку. Венховен також – директор-засновник the World Database on Happiness (Всесвітня база щастя). Його називають «хрещеним батьком студій про щастя», «провідним авторитетом усесвітніх рівней щастя від країни до країни», – дослідження, яке принесло йому міжнародне визнання [13].

Мета статті полягає у компаративному аналізі причин, що привели одні країни, які належать до різних цивілізацій, у першу десятку найщасливіших країн світу, інші – у другу десятку і нижче в рейтингу щастя, опублікованому у World Happiness Report-2018 наприкінці березня 2018 р.

Отже, ми розглянемо стан справ у північній західноєвропейській цивілізації, зосереджуючись на Фінляндії, Швеції, Данії та Норвегії, та на латиноамериканській цивілізації в цілому і зокрема на державі Коста-Ріка, яка уособлює кращі якості цього цивілізаційного оригінального ареалу.

Вчені довели, що щастя, яке дійсно є суб'єктивним досвідом, може бути об'єктивно виміряно, оцінено, зкорельовано з відомими нині функціями мозку та порівняно з характеристиками індивідуума та суспільства.

Науковці, які проводять опитування, серед інших запитань питають у людей також, чи вони щасливі, чи задоволені своїм життям. Відповіді на такі запитання надають важливу інформацію про суспільство. Вони можуть сигналізувати як про приховані кризи, так і про приховані сильні сторони буття суспільства. В такий спосіб вони можуть натякати на необхідність змін у ньому. В цьому полягає ідея наукових студій про щастя, що виникають впродовж останніх десятиліть. Вони стосуються й індивідуумів і того, що вони обирають для себе, й цілих суспільств і цивілізацій, і описують почуття громадян стосовно задоволення життям. Проводиться два широкі вимірювання щастя: злету й падіння щоденних емоцій і загальна оцінка індивідуумом щастя. Перше називається «афективне щастя», друге – «еволютивне, або оцінюване щастя». Важливим є те, що ці два різновиди щастя мають передбачувані причини, які віддзеркалюють різні сторони нашої людської натури та нашого соціального життя. Афективне щастя – це наші щоденні радості дружби, час, який ми проводимо з родиною, секс або, навпаки афективне нещастя – довгі часи нецікавої роботи або суперечки з начальством. Еволютивне щастя вимірює різні сторони життя, які ведуть до соціального задоволення або, навпаки, незадоволення своїм місцем у суспільстві. Підвищений дохід, наше здоров'я, високий ступінь довіри у громаді (соціальний капітал) – все це сприяє великому задоволенню своїм життям. А бідність, погане здоров'я, глибокі конфлікти серед членів громади призводять до відсутності задоволення своїм життям [14]. Важливо відзначити, що перша доповідь про щастя (The 2012 World Happiness Report) була опублікована разом з Інститутом Землі та його директором Джеффері Саксом і відбивала нову всесвітню потребу приділяти більше уваги щастю та відсутності бідності й страждань як критеріям для політики урядів.

Звичайно, підвищення доходів у сім'ї має значення для задоволення життям, але тільки до певної міри. Інші речі мають більше значення: довіра в суспільстві, розумове і психічне здоров'я, якість управління

державою та додержання законів. Підвищення доходів може підняти рівень щастя, особливо у бідних суспільствах. Але заохочення до співробітництва й відчуття товариських відносин, особливо у багатих суспільствах, можуть зробити навіть більше. Не випадково, що в останні роки найщасливіші країни в світі мають тенденцію не тільки отримувати високий рівень доходів, але й також мати високий ступінь соціальної рівності, довіри та якості управління.

Європа, яка, як завжди, відіграє важливу роль у цивілізаційних процесах [15], і у вимірі щастя займає першорядне місце. 2018-го року Фінляндія зайняла перше місце за рівнем щастя у світі й – отримала назву «найщасливіша країна світу». Фінляндія майже постійно була в першій десятці найщасливіших країн світу й відома не тільки досягненнями у сфері високих технологій. В останні роки до неї звідусіль їдуть делегації вивчати її педагогічний досвід, систему шкільного виховання та освіти, яка плекає рівність між учнями, що належать до різних цивілізацій, взаємопоміч, виховує любов до природи. Як для нас, у фінській педагогіці багато чого запозичено і з А. Макаренка, і з В. Сухомлинського.

У трійцю найщасливіших країн світу 7-й рік поспіль також входить Данія. Датська дослідниця, професор психології з коледжа Дікінсона Марі Хельвег-Ларсен дослідила це питання і як психолог, і як уродженка Данії. «Так, у датчан є стабільний уряд, низький рівень корупції в суспільстві й доступ до високоякісної освіти та охорони здоров'я. В країні найвищі податки в світі, але переважна більшість датчан з радістю їх сплачують: вони вважають, що більш високі податки можуть створити краще суспільство. Та мабуть, найголовніше, що вони цінують, – це культурний феномен під назвою «hugge» (вимовляється як «хіге»). Оксфордський словник додав це слово у свій тезаурус у червні 2017 р. Воно означає високоякісні соціальні взаємодії і може використовуватися як іменник, прикметник або дієслово, а події та місця також можуть бути «хігеліджними», тобто подібними до хіге.

Це слово іноді перекладається як «затишний», але кращим його визначенням є «навмисна близькість». Це тоді, коли у вас безпечний, збалансований і гармонійний загальний досвід: чашка кави з другом перед каміном або літній пікнік у парку. Дослідження у Данії довели, що це слово являється інтегральним до народного розуміння благополуччя, душевного комфорту. Воно спрацьовує як буфер проти стресу, в той самий час створюючи простір для побудови товарищескості. У такій сильно індивідуалізованій країні, як Данія, хіге сприяє розвитку егалітаризму та довіри. Можна з повним правом говорити, що хіге

повністю інтегрувалось у датську культуру та психіку. Але воно стало і частково глобальним феноменом – Amazon тепер продає більш, ніж дев'ятсот назв книжок про хіге. Instagram має більш ніж 3 млн. постів, які стосуються хіге [16]. Дослідниця підкреслює, що Данія – не єдина країна, яка має концепт, подібний до *hugge*. Норвежці мають *koselig*, шведи мають *mysig*, голандці мають *gezenlligheid*, а німці – *gemutlichkeit*.

Як відзначає Хельвег-Ларсен, у Сполучених Штатах, де індивідуалізм посідає теж високе місце, немає реального культурного еквівалента хіге. Там дохід асоціюється зі щастям, але навіть, коли ВВП зростає й рівень безробіття зменшується, рівень щастя у Сполучених Штатах постійно падає. Датська дослідниця робить висновок, що проблемою у Сполучених Штатах продовжує бути нерівність доходів, яскраво виражена недовіра як у міжособових стосунках, так і недовіра до таких інституцій, як уряд та медіа.

Вивченням політичної, соціально-економічної ситуації в Латинській Америці, яка цивілізаційно дуже відмінна від західноєвропейської та трансатлантичної цивілізацій, в контексті дослідження рівня щастя займаються такі вчені, як Дж. А. Корнія, Дж. Петрас, К. Вайлд [17-19]. Дослідження рівня щастя в Латинській Америці доводять, що воно досягає дуже високих показників. Про це йдеться у фундаментальній статті «Щастя в Латинській Америці має соціальне підґрунтя» Маріано Рохаса з університету *Universidad Popular Autonoma del Estado de Puebla*. Увага до цієї цивілізації зрозуміла. Адже в перші п'ятнадцять щасливих країн світу увійшла латиноамериканська країна Коста-Ріка, яка посіла 13 місце і вперше вивела латиноамериканський регіон на цей почесний рівень.

Позитивні показники афективного щастя досягають у латиноамериканських країнах високого рівня як у порівнянні з іншими країнами світу, так і у порівнянні з тим, що може забезпечити індекс доходів у регіоні. У латиноамериканців оцінка життя також вище, ніж рівень доходів, який мав би на неї негативно впливати. Дослідник слушно зауважує, що в житті є щось таке, що дає щастя більше, ніж рівень доходів. Як-то кажуть: «Не в грошах щастя». Латинська Америка є яскравим взірцем цього прислів'я. Вчений закликає до глибшого проникнення у сутність витоків латиноамериканського щастя. Для того, щоб його зрозуміти, треба знати хоча б 500-літню історію та культуру країн латиноамериканської цивілізації від часів Колумбу (кінець XV – початок XVI ст.), коли європейські цивілізації, в більшості своїй – іспанці і португальці, – почали змішуватися з трьома великими

доколумбівськими місцевими цивілізаціями: ацтеками, інками та майя, до її сьогодення. Треба знати й розуміти її расовий та етнічний склад. Це важливо, адже в Латинській Америці місцеве населення не було знищено, не зазнало воно і сегрегації. Із часом європейці та місцеві групи змішувалися, створюючи так званих метисів. Слід звернути увагу на мовну ситуацію, коли поряд з іспанською (якою розмовляє переважна більшість населення Латинської Америки, крім португаломовної Бразилії), використовуються мови корінного населення – такі як кечуа, майя, гуарані, запатек та інші.

В Латинській Америці є країни, де чисельність нащадків американських індіанців, змішаних з нащадками португальців та іспанців, – тобто метисів – становить доволі велику кількість. Це такі країни, наприклад, як Болівія, Гватемала, Еквадор, Сальвадор, Мексика та Перу.

На формування Латиноамериканської цивілізації і культури впливало багато факторів. Взаємовпливи цінностей корінних латиноамериканців та іспанців і португальців, їхні погляди на життя, світогляд у процесі 500-річного взаємопроникнення були важливими для створення унікальної культури країн Латинської Америки. Латиноамериканців відзначає дух співіснування з природою, який був притаманний американським індіанцям. Ця ціннісна установка зробила великий внесок у створення суспільства, яке не стільки зацікавлено у зміні соціального та природного контексту, скільки живе у ньому. Це привело до створення суспільства, яке живе без гонитви за матеріальними цінностями і в гармонії з природою. Поглиблені сімейні цінності завойовників змішалися з цінностями спільнот корінного населення. Їм притаманна культурна ідентичність як індивідуалізація через соціалізацію [20]. В результаті на передній план виходять не так громадянські, соціальні або політичні відносини, як сімейні, дружні, сусідські, колегіальні. Центром цих стосунків стає емоційне, тепле, довірливе ставлення один до одного. В той самий час в державних інститутах має місце хабарництво, корупція, які, втім, не дуже відчутно впливають на теплу атмосферу стосунків між людьми [21].

Незважаючи на низький рівень доходів та високу криміногенність в цих суспільствах, відсутність консь'юмеризму, який диктує постійні збільшення матеріальних потреб, веде до того, що латиноамериканське суспільство зберігає свої духовні, людські цінності. Недаремно високі афективні та еволютивні рівні показала Коста-Ріка в World Happiness Report-2018. Це вище за середні європейські рівні і частково це пояснюється тим, про що ми говорили вище, а також відносно повним

благополуччям у цій країні. В Коста-Ріці не існує армії з 1949 р. Громадяни Коста-Ріки мають повний доступ до безкоштовної системи охорони здоров'я. В країні є райони, де довгожителів особливо багато. До них суспільство ставиться з особливою повагою та дбає про них: раз на місяць до цих столітніх людей приїжджає лікар та медсестри, оглядають їх, розмовляють з ними. Варто зазначити, що костариканці, які перейшли столітній рубіж, як правило, доволі активні люди, багато пересуваються, хоч і за допомогою палички, роблять посильну роботу. Століття кожного окремого костариканця святкується як велике спільне свято громади. Спочатку всі присутні на месі в католицькому соборі, присвяченій столітньому ювілярові або ювілярці. Потім розпочинається загальне свято із застіллям, з піснями і танцями, де беруть участь всі – від дітлахів і молоді до людей поважного віку. Цим виховується повага і пошана до життя, прожитого у злагоді з природою. В Коста-Ріці є також сучасний геронтологічний центр, до якого може звернутися кожен костариканець, якщо йому минуло шістдесят років. Прийом у цій установі ведеться просто. Люди туди приходять і сідають на стільці. Їх приймає лікар у порядку черги. Якщо він бачить, що людині потрібна медична допомога центру, його залишають на лікування. Мабуть, в цій країні поняття бюрократія або попередній запис або талон на прийом не відомі.

У Коста-Ріці середнє і вище навчання безоплатне. Ця маленька країна має більш ніж п'ятдесят вищих учбових закладів, і тільки декілька з них є платними. До того ж на сайтах безоплатних університетів розміщена інформація, скільки студенту з провінції, який приїжджає вчитися до столиці, буде коштувати житло (в центрі або подалі від нього), їжа та інші нагальні витрати. Уряд дбає про те, щоби базові потреби населення задовольнялися незалежно від доходів. Колись Коста-Ріка привозила з інших країн Латинської Америки саджанці кави, кокосів, апельсинів та інших фруктів, аби створити їх плантації у себе вдома. Але з часом не експорт кави та фруктів, а туризм став основною частиною доходів у бюджеті країни. Костариканці сповідують любов до своєї землі та до всього живого, що на ній існує. Країна перейшла на екологічно чисте паливо, процвітає екотуризм. Національні природоохоронні зони, парки, ліси та заказники становлять ледь не четверту частку території країни. До Коста-Ріки не тільки збільшується приток туристів, а й зростає імміграція з різних країн світу, яка в останні роки становила 1,4 млн. осіб [22].

Може здаватися, що найкраще, що можуть зробити для себе люди, – це приїхати у країни, де рівень щастя найвищий. Побачивши в цих

країнах природу соціальних зв'язків, якість стосунків у громадах, дієвість урядів на користь населення і наявність робочих місць, вони починають усвідомлювати й розуміти, що підтримує це щасливе життя, бачать вірні відповіді, які полягають не в тому, щоб переїхати до більш щасливих спільнот, але натомість навчитися тому, як вони живуть, і втілити уроки їхнього життя та натхнення у себе в країні. Щастя, на відміну від золота, може бути створене для всіх, їм можна ділитися з усіма. Його вистачить на всіх, тому що той, хто його дає, не стає менш щасливим. Щастя навіть зростає, коли їм діляться з іншими.

Використані джерела та література:

1. Лейард Р. Счастье: уроки новой науки. Издательство Института Гайдара, 2012. 416 с.
2. B. Frey. Happiness. A revolution in Economics. Cambridge, Mass., London : The MIT Press, 2008. XIII. 240 p.
3. Binder M., & Coad A. From Average Joe's Happiness to Miserable Jane and Cheerful John // Journal of Economic Behavior and Organization. 2011. № 79. P. 275-290.
4. Blanchflower, D., & Oswald, A. Well-being over Time in Britain and USA // Journal of Public Economic. 2004. № 88. P.1359-1386.
5. Booth, A. L., & van Ours, J. C. Hours of Work and Gender Identity: Does Part-time Work Make the Family Happier? // Economica. 2009. № 76. P. 176-196.
6. Campbell, J. Y. & Cocco, J. F. How do House Prices Affect Consumption? Evidence from Micro Data // Journal of Monetary Economics. 2007. № 54. P. 591-621.
7. Chang, W. Identity, Gender, and Subjective Well-Being // Review of Social Economy. 2011. № 69 (1). P. 97-121.
8. D'Ambrosio, C., & Frick, J. R. Individual Well-Being in a Dynamic Perspective // Economica. 2012. № 7. P. 284-302.
9. Kahneman, D., & Krueger, A. B. Developments in the Measurement of Subjective Well-Being // Journal of Economic Perspectives. 2006. №20 (1). P. 3-24.
10. Mentzakis, E., & Moro, M. The Poor, the Rich and the Happy: Exploring the Link Between Income and Subjective Well-Being // Journal of Socio-Economics. 2009. № 38. P. 147-158.
11. Далай-лама. Открытое сердце. Киев : София [XIV], 2006. 322 с.
12. Гилберт Д. Спотыкаясь о счастье. СПб: Питер, 2017. 320 с.
13. Ruut Veenhoven [Електронний ресурс]. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Ruut_Veenhoven (дата звернення 11.04. 2018)
14. World Happiness report – 2012 [Електронний ресурс]. URL: <http://worldhappiness.report/ed /2012 /m> (дата звернення 7.04. 2018)
15. Кудряченко А. І. Місце сучасної Європи у цивілізаційних процесах // Сучасна цивілізація: гуманітарний аспект. Збірник наукових праць / Іван Курас (гол. ред.). К.: НАН, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень, Журнал «Діалог. Історія, політика, економіка», Видавничий дім «Академперіодика» НАН України, 2004. №5. С.126-138.
16. Helveg-Larsen M. The Conversation. Why Denmark Dominates the World

Happiness Rankings [Електронний ресурс]. URL: <https://theconversation.com/why-denmark-dominates-the-world-happiness-rankings> (дата звернення 15.04. 2018)

17. Cornia G.A. Income Distribution under Latin America's New Left Regimes // *Journal of Human Development and Capabilities. A Multi-Disciplinary Journal for People-Centered Development*. 2010. Volume 1. P. 85-114.

18. Petras J. Centre-left' regimes in Latin America: History repeating itself as farce? [Електронний ресурс] // *The Journal of Peasant Studies*. 2006. Volume 33. Issue 2. URL: <https://www.tandfonline.com/toc/fjps/m> (дата звернення 25.03.2018)

19. Christopher Wylde. 2012. *Latin America after Neoliberalism. Developmental Regimes in Post-Crisis States*. New York: Palgrave. 264 p.

20. Зернецька О.В. Глобальна комунікація : монографія. Київ: Наукова думка. 2017. С. 86.

21. Rojas M. Happiness in Latin America Has Social Foundations [Електронний ресурс] // *World Happiness Report-2018*. URL: <http://worldhappiness.report/ed/2018/> (дата звернення 10.04. 2018)

22. Зернецька О.В. Сучасні цивілізації в пошуках щастя: компаративний аналіз // *Наукові записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України*. 2018 р. Вип. 2 (94). 2018. С. 90 – 108.